

В статье рассматривается процесс формирования профессиональной компетентности будущих учителей в условиях развития и использования современных технологий обучения. В этом процессе используются новые информационные технологии – информационно-коммуникабельных, которые содействуют повышению качества формирования компетентности будущих учителей.

In the article the process of formation of professional competence of future teachers in the conditions of development and using of modern study technologies is examined. Preference this process is given to the application of new informational technologies, i. e. informational and communicational technologies, that ensure advanced training of forming the competence of future teacher.

УДК 378 : 37 (07)
ББК 74. 58 + 74 р 30

Л.В. Любчак
м. Вінниця, Україна

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

В умовах розбудови української державності, культурного та духовного відродження нашого народу виникла проблема відповідності освіти запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства. У розвитку освіти на різних історичних етапах становлення будь-якої країни ключовою фігурою був і залишається вчитель. Проблема підготовки сучасного вчителя набуває особливого значення у контексті нових процесів, що відбуваються в умовах глобалізації та світової інтеграції, постійних змін у різних галузях життєдіяльності, передусім – у системі освіти. У зв'язку з цим виникає потреба оновлення змісту, форм та методів підготовки майбутнього педагога.

До особистості вчителя, до якості його професійно-педагогічної діяльності, до нього самого – як до суб'єкта навчально-виховного процесу, суб'єкта педагогічного спілкування висуваються нові вимоги. На думку І. Зязюна, це помітно впливає на «розширення комплексу взаємопов'язаних завдань, що покладаються на педагогічну освіту, зокрема:

– створити необхідні соціально-культурні і соціально-економічні умови для розвитку особистості студента вищого навчального закладу – майбутнього педагога, для його фундаментальної загальнокультурної підготовки, формування високих морально-етичних якостей, любові до педагогічної професії, відданості їй;

– сприяти професійному становленню, самовдосконаленню педагогів;

– стимулювати інноваційну діяльність у різних освітньо-виховних системах, педагогічну творчість, що дає можливість піднятися на рівень педагогічної майстерності» [5].

Психолого-педагогічні дослідження Ш. Амонашвілі, Ю. Кулюткіна, А. Маркової та ін. засвідчують, що продуктивність педагогічної діяльності залежить від уміння вчителя створити систему діалогу у спілкуванні з учнями, залучити дітей до процесу творення самих себе. Головним показником продуктивності педагогічної діяльності, з позиції І. Зязюна, є здатність учителя формувати в учнів механізм внутрішньої регуляції та самоконтролю, що орієнтований на соціально прийнятні норми поведінки [5, с. 17]. Саме він забезпечує перехід від зовнішньої регуляції, яку організовує педагог, до внутрішньої, яка виявляється в здатності учня до керування власною діяльністю.

У педагогічній літературі все частіше зустрічається термін «професійна компетентність» вчителя. А. Маркова визначає компетентність як індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії [2]. У такому ж напрямку пропонує визначення Дж. Равен: «Компетентність – це специфічна здатність, необхідна для

ефективного виконання конкретної дії у певній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, вміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії» [1].

Розвести поняття «компетентність» та «компетенція» пропонує А. Хуторський, використовувати їх паралельно, але вкладати у них різний смисл. Термін «компетенція» визначається автором як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які є заданими до відповідного кола предметів і процесів та необхідними для якісної продуктивної дії по відношенню до них. «Компетентність» – це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності. Тобто, компетенцію слід розуміти як задану вимогу, норму освітньої підготовки, а компетентність – як реально сформовані особистісні якості та мінімальний досвід діяльності [7].

У порівнянні з іншими результатами освіти компетенція є інтегрованим утворенням, проявляється ситуативно, а також існує як потенціал, який наповнюється конкретним змістом та проявляється у конкретній ситуації. Компетентність на відміну від функціональної грамотності дозволяє розв'язувати цілий клас задач; на відміну від навички є усвідомленою; на відміну від вміння є здатною до перенесення, удосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення на навичку, а шляхом інтеграції з іншими компетентностями; на відміну від знання існує у формі діяльності, а не інформації про неї [3, с. 205].

Поняття компетентності найчастіше розглядається як загальні або ключові вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння, ключові уявлення, опори або опорні знання [4, с. 19]. Європейські експерти визначають поняття «компетентність» як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і умінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії. С. Бондар наголошує, що «...компетентність – це здатність особистості діяти. Адже кожна людина не діятиме, якщо вона особисто не зацікавлена в цьому» [1]. Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості у даному виді діяльності. Отже цінності є основою будь-яких компетенцій.

Грунтовний аналіз цілей і цінностей шкільної освіти знаходимо в останніх працях О. Савченко. Автор відзначає, що категорія «цінність» належить до ключових понять сучасних людинознавчих наук і стверджує, що поняття цінності, ціннісні орієнтації, ціннісне ставлення можна визначати як опосередковані культурою еталони бажаного і належного ставлення особистості до об'єктів матеріальної і духовної діяльності людей, до природи. Цінності характеризують соціально і особистісно значущі смисли, духовні опори життя людини [6, с. 4]. Тому майбутній педагог має чітко розуміти і в процесі педагогічної діяльності зреалізовувати головну мету української освіти – створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства.

О. Савченко дає характеристику базових цінностей шкільної освіти, які формуються у взаємозв'язку навчання і виховання учнів, співпраці з батьками і впливів навколишнього середовища. Ними є:

- гуманізація суспільного життя і гуманізація освіти (гуманістичні цінності);
- цінності культури;
- цінності громадянського виховання;
- працелюбність і відповідальність як цінність шкільної освіти;
- цінність екологічного світогляду;
- здатність навчатися впродовж життя;

- мовна культура як особистісна і суспільно значуща цінність;
- інформаційно-комунікативна цінність;
- цінність збереження здоров'я [6, с. 6-18].

Вже в умовах вищого навчального закладу майбутній спеціаліст повинен бути готовим до формування у дітей базової системи цінностей, яка є основою виховання і розвитку учнів, внутрішнім компонентом їхньої свідомості, самосвідомості, мотивом і регулятором позитивно спрямованої діяльності. Щоб діти освоювали особистісно і суспільно значущі цінності, необхідно, щоб всі учасники виховної взаємодії приймали їх як власні переконання і відповідно діяли, а для цього необхідно створювати умови для набуття кожним позитивного ціннісного індивідуального досвіду.

За нашим глибоким переконанням, дисципліни педагогічного циклу, зокрема курс «Основи педагогічної майстерності», мають необмежені можливості для підготовки майбутніх учителів на компетентнісних засадах, які у майбутньому спрямовуватимуть вектор шкільної освіти у площину цінностей особистісного розвитку.

Виходячи з того, що компетентність є складним утворенням, більшість дослідників виокремлюють у цьому педагогічному явищі певні напрями чи групи. У відповідності до розподілу змісту освіти на загальний метапредметний (для всіх предметів), міжпредметний (для циклу предметів чи освітніх галузей) та предметний (для кожного навчального предмета), А. Хуторський пропонує тривірневу ієрархію компетенцій: ключові, загальнопредметні та предметні [7].

У контексті нашого дослідження доречно розглянути перелік ключових компетенцій, які визначаються на основі провідних цілей загальної освіти, структурної презентації соціального досвіду та досвіду особистості, а також основних видів діяльності, які дозволяють учневі оволодіти соціальним досвідом, формувати навички життя та практичної діяльності в суспільстві. А. Хуторський визначає такі ключові компетенції:

– ціннісно-сміслова компетенція, яка пов'язана з ціннісними уявленнями учня, його здатністю до орієнтування в житті, усвідомлення свого місця в ньому, до вибору цільових та смислових установок для своїх дій та вчинків, до прийняття рішень;

– загальнокультурна компетенція як коло питань, у яких учень має бути обізнаним: особливості національної та загальнолюдської культури, культурологічні засади сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, роль науки і релігії у житті людини, культура побуту та дозвілля тощо;

– навчально-пізнавальна компетенція як сукупність компетенцій учня у сфері самостійної пізнавальної діяльності: знання та вміння цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності; вміння розрізняти факти від домислів, володіння вимірjuвальними навичками, використання різних методів пізнання;

– інформаційна компетенція, яка пов'язана з формуванням уміння самостійно шукати, аналізувати, відбирати необхідну інформацію, трансформувати, зберігати та транслювати її;

– комунікативна компетенція, яка окреслює аспект оволодіння мовами та способами взаємодії з людьми, навички роботи в групі, вміння відрекомендувати себе, написати листа, анкету, заяву, поставити запитання, вести дискусію тощо;

– соціально-трудова компетенція як оволодіння знаннями і досвідом у громадсько-суспільній діяльності (виконання ролі громадянина, виборця тощо), у соціально-трудовій сфері (права споживача, покупця), у галузі сімейних стосунків, у питаннях економіки і права та у професійному самовизначенні;

– компетенція особистісного самовизначення, яка спрямована на засвоєння способів фізичного, духовного та інтелектуального саморозвитку, емоційну саморегуляцію та самопідтримку, пов'язана з безперервним самопізнанням, розвитком необхідних

особистісних якостей, формуванням психологічної грамотності, культури мислення й поведінки [7].

Аби цілеспрямовано формувати ключові компетенції у дітей, педагог повинен сам володіти ними, мати глибокі гуманістичні переконання та досвід відповідної діяльності у конкретних ситуаціях навчально-виховної взаємодії. Такого досвіду студент може набути під час лабораторно-практичних занять з ОПМ, проведення яких передбачає використання активних методів навчання.

У контексті формування ціннісно-сислової компетенції студентам пропонуються завдання, які передбачають усвідомлення правильності вибору професії, свого місця і ролі у її розвитку та функціонуванні. Так, майбутні вчителі мають підготувати і презентувати на лабораторному занятті короткий виступ «Моє педагогічне кредо» як постановку певного завдання для себе (одногрупників) щодо усвідомлення найважливіших цінностей педагогічної професії. Відповідно до виокремленої Н.Кузьміною структури функціональних компонентів педагогічної діяльності (гностичного, проєктуального, конструктивного, комунікативного, організаційного) студентам пропонується скласти програму розвитку власних педагогічних умінь, які виступають способами педагогічної діяльності тощо.

Достатні можливості даний курс має і для формування у майбутніх педагогів комунікативної компетенції. Наведемо приклади завдань, які сприятимуть формуванню у студентів умінь організовувати взаємодію з учнями та іншими учасниками педагогічного процесу:

– оберіть одну із ситуацій шкільного життя та розробіть модель індивідуальної бесіди з учнем (колегою, батьком) із застосуванням методики контактної взаємодії у налагодженні співробітництва; продемонструйте свої дії на стадіях накопичення згоди і пошуку спільних інтересів;

– розповідь – це сюжетне повідомлення, за якого основним завданням учителя є пошук яскравих фактів, які спонукають учнів до роздумів і переживань. Педагогічна розповідь може виконувати як інформаційну, так і виховну функції. Користуючись відповідними посібниками, підручниками сформулюйте мету та визначте короткий зміст розповіді про українського письменника (поета), твір якого вивчатиметься з учнями;

– із пропонованих збірників педагогічних задач виберіть одну із конфліктних ситуацій та змодельуйте власну позицію щодо розв'язання цієї ситуації у вигляді конкретних висловлювань з використанням технології побудови Я-висловлювання (спосіб заявити про власний погляд, не викликаючи захисної реакції) у порівнянні з Ти-висловлюванням.

– розробіть варіанти індивідуальної бесіди з учнями, для яких характерні низький та високий рівні успішності у навчанні. Підготуйте коментар для кожного варіанта бесіди тощо.

Для формування навчально-пізнавальної компетенції під час проведення лабораторно-практичних занять доречним є використання елементів тренінгової практики. Виконання студентами ряду вправ у контексті тренінгу спілкування сприяє не лише формуванню вмінь розуміти себе та іншого, безоціночно приймати людину тощо, а й забезпечує розвиток рефлексії у майбутніх педагогів.

Одна з важливих особливостей соціально-психологічного тренінгу полягає у тому, що він завжди має груповий характер, тобто здійснюється у формі групової взаємодії. Основним змістом комунікації у групі тренінгу є сфера мотивів людини, коло її потреб. Завдяки колективному обговоренню та самоаналізу у студентів з'являється можливість усвідомити справжній смисл своїх дій, подивитись на себе очима інших, проаналізувати власні переживання, суб'єктивні уявлення тощо.

Активні групові методи забезпечують високу пізнавальну активність в оволодінні соціально-психологічними знаннями, комунікативними вміннями, а також сприяють розвитку вмінь у майбутніх педагогів керувати власними психічними процесами,

виробленню навичок самоконтролю і саморегуляції, активізації розвитку самосвідомості, самовизначення та самоствердження.

Важливо відзначити суттєву характеристику активних методів навчання – вони базуються на взаємодії. Оскільки суб'єктивне пізнання – це процес опосередкований, то не можна досягти змін і вдосконалення свого професійного обличчя шляхом індивідуальних роздумів. Саме колективні форми діяльності допомагають віднайти істинний шлях до пізнання. Використання нами на лабораторно-практичних заняттях з дисциплін педагогічного циклу дискусійних, ігрових методів, що включають дидактичні, творчі, рольові ігри, контр-гру, а також ігрову психотерапію оптимізують прийняття власного «Я» та сприяють виникненню в індивіда готовності до прийняття інших, що особливо важливо для вчителя, діяльність якого базується на особистісній взаємодії.

Розширенню знає про індивідуальні можливості кожного студента сприяють експромти «мікрівикладання» та моделювання педагогічних ситуацій. У педагогічній діяльності, де запас психолого-педагогічних знань дозволяє дати відповідь у ситуації, що виникла, але ця відповідь є неоднозначною за способом вирішення, такі методи сприяють актуалізації та відпрацюванню найбільш характерних для особистості способів діяльності, розширюють аспект бачення власних професійних характеристик.

Результати наших досліджень засвідчують, що активні методи навчання мають суттєвий потенціал, реалізацію якого можна безпосередньо пов'язати з формуванням основних груп компетентностей у студентів педагогічних навчальних закладів. Однак, застосування окремого методу чи навіть комплексу активних методів не дає можливості повною мірою охопити формування всіх груп компетентностей. Пропоновані нами методи навчання студентів під час вивчення педагогічних дисциплін сприяють, у першу чергу, формуванню соціальної, комунікативної компетентностей та компетентності саморозвитку та самоосвіти.

Література:

1. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. Бондар // Біологія і хімія в школі. – 2003. – № 2. – С. 8-9.
2. Маркова А. К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя / А. К. Маркова // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 55-62.
3. Настільна книга педагога : посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / упоряд. В. М. Андреева, В. В. Григора. – Х. : Вид. група «Основа», 2006. – 352 с.
4. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні. – К. : К.І.С., 2003. – С. 13-41.
5. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К. : СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
6. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. – 2-е вид., доповн., переробл. – К. : СПД Богданова А.М., 2009. – 226 с.
7. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. - № 2. – С. 58-64.

У статті розкривається зміст ключових компетенцій, якими мають оволодіти майбутні педагоги при вивченні педагогічних дисциплін у контексті формування провідних цінностей шкільної освіти та роль активних методів навчання у цьому процесі.

Ключові слова: активні методи навчання, ключові педагогічні компетенції, провідні цінності шкільної освіти.

В статті розкривається содержание ключевых компетенций, которыми должны овладеть будущие педагоги во время изучения педагогических дисциплин в контексте формирования основных ценностей школьного образования и роль активных методов обучения в этом процессе.

Ключевые слова: активные методы обучения, ключевые педагогические компетенции, основные ценности школьного образования.

In the article the role of active teaching methods and the content of key competencies which the future teachers have to muster with in the process of pedagogical disciplines study in the context of main values of school education are revealed.

Keywords: *active teaching methods, key pedagogical competencies, main values of school education.*